

Vepsamaa filmiretk (2015)

1965. aasta suvel suundus Vepsamaale ja Karjalasse Eesti NSV Teaduste Akadeemia ekspeditsioon Karin Margi juhtimisel. Peaesmärgiks oli vepslaste ja karjalaste füüsilise antropoloogia uurimine, aga kaasa võeti ka etnograafid Ants Viires ja Aleksei Peterson ning kunstnik Evi Tihemets. Kolmekesi tehti pikk jalgsimatk lõunavepsa küladest keskvepslaste juurde. Sellest reisist on säilinud Viirese ja Petersoni tehtud mustvalged fotod, hulk Tihemetsa joonistusi ning Viirese välitööpäevik. Viimane õnnestus mul mõningase otsimise järel omaaegse Ajaloo Instituudi arhiivist üles leida. Mul oli nimelt plaan seda reisi pool sajandit hiljem korrata. Vaadata, mis on Vepsamaal muutunud ja teha sellest kõigest dokfilm. Idee hakkas idanema juba 2014. aasta suvel vepsa küla-des ringi liikudes. 1965. aasta ekspeditsioon oli selles mõttes oluline, et sealt saadud emotsiooni ajel algatas Peterson terve vepsa välitööde seeria, mis kestis 1983. aastani. Evi Tihemetsaga, ajaloolise retke ainsa veel elusoleva osavõtjaga, salvestasime Tallinna Kunstihoones sissejuhatava intervjuu. Kaks põhilist sündmust, mida me filmida tahtsime, olid suvistepüha Peloo kalmistul ning „Elon pu“ festival Vidlas.

Kolmapäev, 27. mai

Ärkan pool seitse. Asjad said juba eile enam-vähem pakitud, nüüd tuleb need lihtsalt autosse kanda. Tuuliku Reisidelt renditud Peugeot Partner on varasemast tuttav. Loodetavasti peab seekord vastu, päevinäinud masin. Teele asun kell pool üheksa. Hommik on sombune.

Pärast väikest ekslemist Veeriku tänavail võtan peale Maido. Teen esimesed fotod, paneme korraks kaamera ka käima. Loo-vime läbi linna Räpina maanteele. Ajuti tuleb kojamehed tööle panna. Räpinas käime korra poes. Ostan neli minipirukat ja Bor-jomi mineraalvett. Maido ei taha midagi. Räägib palju, on elevel. Arusaadav, kes poleks.

Veidi enne ühtteist jõuame Koidulas piirile. Olen broneerinud ületusaja, aga mingit järjekorda siin pole. Eestist välja ja üle Piusa jõe pääseme probleemideta. Vene piiril kutsutakse mind aga pärast passide putkase andmist peahoonesse. Vormis ohvitser juhatab kabinetti, kus laia laua taga istub noor erariides mees. Viib läbi vormiliselt viisaka ülekuulamise, mis kestab umbes 40 minutit. Uurib, miks ma nii sageli Venemaal käin. Küsib mu tead-laskarjääri kohta, huvitub soome-ugri rahvastest, küsib setude kohta, vepslastest pole kuulnudki. Imestab mu kasinat palka. Kuidas Eestis suhtutakse Ukraina sündmusesse? Kuidas on lood ille-gaalsete piiriületajatega ning narkokaubandusega? Kas mul kui sagedasel piiriületajal on ettepanekuid piiripunktide töö paran-damiseks? Kas mul on olnud kokkupuuteid Venemaa võimuorga-nitega? Seaduserikkumisi Venemaal? Vahele lükib nii-öelda peh-meid teemasid. Kas olete abielus? Millega naine tegeleb? Kas on lapsi? Kui vanad, millest huvituvad? Kõike seda justkui sõbraliku vestluse vormis, kiirustamata, kaustikusse märkmeid tehes. Aga ümarates heledates silmades helgib mingi jultumus, poisikeselik ülbus, teadmine oma võimust.

Mul on turismifirmast ostetud aastane viisa, millel külastuse eesmärgiks märgitud kaubandus (*kommertšeskaja*) ning külla-

kutsujaks OOO Kurs Moskvast. Uuriija küsib, kas ma tean, kellega on tegu, ja kas ma olen nendega suhelnud. Olen sunnitud vastama eitavalt. Mõõnan, et küllakutse on fiktiivne. Ta juhhib mu tähelepanu sellele, et viisa liik ei vasta mu reisi eesmärgile, milleks on mu enda sõnul etnograafiline ekspeditsioon vepslaste juurde koostöös kolleegidega Venemaa Teaduste Akadeemia Karjala Teaduskeskuse Ajaloo, Keele ja Kirjanduse Instituudist. Selle pika nimetuse kirjutab ta hoolega üles, aga kolleegide nimesid ei küsi. Hoiatab, et kui ma peaks mõne seadusrikkumisega vahele jääma – olgu see või kiiruseületamine –, siis võib migratsiooniteenistus asja üles võtta, mulle trahvi teha ning mind maalt välja saata.

Alles pärast taipan, et ma ei teagi, kes mind üle kuulas. Oli see mingi süvendatud piirikontroll või FSB? Vahet pole, piirivalve on niikuinii julgeolekuteenistusega liidetud. Ülekuulaja ei esitlenud end ja mul ei tulnud ähmiga pähe küsida ka. Läksin „sõbraliku vestluse“ formaadiga kaasa, vastasin taltsalt ja oma meelest arukalt, ehkki keeleliselt mõnevõrra puterdades. Liigset lobisemist üritasin vältida ja dokfilmi tegemise plaanist muidugi ei rääkinud.

Lõpuks tuleb ülekuulaja koos minuga välja, et heita põgus pilk autos olevatele 50 aasta vanustele etnograafilistele fotodele, millest meil juttu oli. Kontrollib. Ja laseb meid siis ikkagi edasi tolli. Siin tuleb täita deklaratsioon kahes eksemplaris, aga õnneks aitab tollitädi kaasa ja ütleb mõned vastused ette, sest meie taga ootab läbipääsu liinibuss ning see sunnib kiirustama.

Kell on juba kaksteist läbi, kui piiriületusalast välja saame. Lunastame samas asuvast putkast 150 rubla eest (1 euro – 56 rubla) õiguse mööda tasulist teed Pihkva–Riia trassile sõita ja ongi Venemaa avarused meie ees valla. Aga esmalt tuleb tee ääres vett visata ja lasta mõtetel veidi settida. Kogu see läbitud torustik tekitas tunde, et tahaks sauna minna. Kunagi varem pole mind piiril niimoodi üle kuulatud. Eks see rõhutab niigi kaasasolevat mõtet, et Eesti-Vene suhted on varasemast pingelisemad ning me oleme sisenenud vaenulikule territooriumile. See mürgitab meeleolu. Taevalaotust katab jätkuvalt paks pilvekiht.

Pihkvas läheme hotell Rižskii restorani sööma. Ikkagi juba käidud koht ja pidepunkt pikal teel. Kõige lihtsam ja odavam on tellida komplektlõuna: salat, köögiviljasupp, kotlet makaronidega, kompott. Pole suurem asi. Üks vintis keskealine mees astub meie laua juurde ja alustab vestlust puises inglise keeles. Küsib, kust tuleme, ja ütleb, et tema on õnnetuseks Venemaalt. Küsin, miks õnnetuseks. „*Because I hate Putin!*“ Meie selle vestlusega kaasa ei lähe. Hiljutiste kogemuste valgusel kahtlustame nuhki-provokaatorit, kes teenib siin hotellirestoranis välismaalastega suheldes oma igapäevast leiba. Mingi rahvusvaheline meditsiinikonverents käib parajasti... Pärast tuleb mees veel tagasi ja pakub, et ostab meile õlut. Keeldume, viidates sellele, et oleme *za ruljom*. Inglisekeelsest *driving*'ust ta aru ei saa, aga pursib kangekaelselt edasi.

Sõidame mööda ebamääraste sõiduradadega laiu tänavaid mälu järgi läbi linna Peterburi maanteele ja keerame peagi Novgorodi peale. Teekate on enamasti üsna hea, äsja uuendatud, kohati aga ka kehv, lipp lapi peal ilma nõela pistmata. Tolmused provintsilinnakesed, tasased rohelised maad ja metsad, suured rahulikud jõed. Külades tarede vahel õitsevad sirelid. Ilm läheb tasapisi heledamaks. Riivame Novgorodi põhjaserva. Inimesed käivad väga kergelt riides, T-särgi väel. Päev on olnud palav, koos meiega saabub külmem õhumass.

Moskva–Peterburi trassi närviline liiklus, lühikesed mööda-sõidurajad, veokite kaalumiskohad ja puhkepaigad. Vilets asfalt on äsjasest vihmahoost pikalt märg ja sõita tuleb porises vee-pilves. Õnneks pääseme sellest, keerates Kiriši peale. Kirišis võtame benssu, et mitte korrata eelmise reisi põnevust, ning edasi kulgeme rahulikult ja kiiresti peaaegu tühja teed pidi kuni Tihvini tagaukseni (Ulitsa Partizanskaja). Veerand 10 õhtul pargime auto hotell Tihvini kõrvale ära. Mul on siin kaks tuba kinni pandud. Sergei Minvalejev, meie reisikaaslane Petrozavodskist, saabus juba päeval ning kolis juba sisse. Sidet pidasime sõnumeid vahetades.

Hotelli registreerimisleti ees ei leia ma passi vahelt oma migratsioonikaarti. See on oluline leheke, mis tuleb Venemaale

sisenedes kahes eksemplaris ära täita. Üks jääb piirile, teist tuleb kogu aeg endaga kaasas kanda ja riigist lahkudes ära anda. Hotellides läheb seda vaja, et teha välismaalastele kohustuslik registreerimine. Otsin hoolega ja korduvalt nii enda kui ka Maido passi vahelt, autodokumentide hulgast ja autost, aga ei midagi. See läks kuskil tuulega lendu või jäi tollitädi lauale. Hotellis elamist selle puudumine õnneks ei sega ja tuleb välja, et välismaalase registreerimine on võimalik ka ilma migratsioonikaardita. Kõik andmed viisa ja riiki sisenemise kohta on ju passis olemas. Lehekese kaotamine on siiski häiriv, eriti pärast hommikusi ebameeldivusi piiril. Aga loodetavasti ei muutu see jama aktuaalseks enne riigist väljumist ja välitöö saab tehtud. Kui pärast piiril väänatakse mingi trahv või tühistatakse viisa, siis kurat sellega. Otsustan, et pole mõtet ette muretseda.

Saame toa kätte ja läheme alla restorani õhtust sööma ning Sergeiga juttu ajama. Ma ei tunne teda õieti üldse, kevadel Peterburis ühel konverentsil põgusalt kohtusime. Aga Karjala kolleegid arvasid, et ta võiks meile reisikaaslasel sobida, ja ta ise paistis ka asjast huvitatud olevat. Tegemist on juba mainitud Karjala Instituudi 24-aastase aspirandiga. Ta on pärit Värtsilästä, isa poolt tatarlane, ema poolt karjalane. Oskab mingil määral vepsa kirja-keelt, mida on ülikoolis õppinud. Uurimisteemaks lüüdikarjalaste matmiskombestik. Varasem ekspeditsiooni- ja matkakogemus puudub. Nooruke ja õbluke, aga ergas ja koostöövalmis. Tänu sellele, et ta on kambas, saame öelda, et tegemist on ühisekspeditsiooniga. Eesti-Vene suhete praeguses faasis pole see sugugi väheoluline.

Võtame söögi kõrvale lõdvestuseks paar õlut. Pinge oli päev läbi sees. Esiteks sõit ise, siis see jama piiril ja nüüd veel migratsioonikaardiga. Kokkuvõttes oleme siiski kohal ja edasiseks valmis. Kaua me istuda ei saa, sest restoran pannakse kinni. Administratsioonitädilt saab plastpudeliselle keedetud vett, juhuks kui öösel peaks janu tekkima. Kraanivett siin ei jooda.

Uldis Balodis pildistab Antonīna Nikonovata tema korteris Pildas. Latgale. 2013

Maido Selgmäe filmib Antonīna Nikonovata tema abikaasa Nikolai hual Raipole vanal kalmistul. Latgale. 2013

Vladimiripäeva tähistamine külakabeli juures. Järven taga, Ladv, Leningradi oblast. 2010

Vladimiripäeva tähistamine Mišakovide pool. Järven taga, Ladv, Leningradi oblast. 2010

Metsa väljavedu. Kinnermä, Karjala vabariik. 2011

Tädi Tonja määrib ahjust tulnud pirukaid sulavõiga, pintsliks kimp metsisesulgi. Suurimägi, Karjala vabariik. Foto: Anu Ansu 2011

Juišag. Päžar', Vologda oblast. 2014

Vladimir Triškini pool lauas. Ees vasakul peremees, paremal Madis Arukask, Eva Saar ja Miina Norvik. Päžar', Vologda oblast. 2014

Pušag, Leningradi oblast. 2015

Ljudmila Silina, Sergei Minvalejev ja Indrek Jääts vestlevad heinamaal.
Maigär', Leningradi oblast. Kaader filmist: Maido Selgmäe 2015

Sarjäv, Leningradi oblast. 2015

Pecoili surnuaia kabel. Leningradi oblast. 2015

Ladva lett „Elon pu“ festivalil. Vidla, Leningradi oblast. 2015

Käteräkute konkursi väljapanek „Elon pu“ festivalil. Vidla, Leningradi oblast. 2015

Genko-agai oma õuel Madisega juttu ajamas.
Karamas-Pelga, Udmurtia vabariik. 2017

Kaskede ümber seotud riideribad poolelijäänud küla-*kuala* juures.
Karamas-Pelga, Udmurtia vabariik. 2017